RITA GRĀVERE

LATVIEŠU ZĒNU UN JAUNIEŠU FIZISKĀS ATTĪSTĪBAS (ĶERMEŅA GARUMA) RĀDĪTĀJI 20. GS. 1. PUSĒ

Attīstoties antropoloģijas zinātnei Latvijā, gan tās pirmie pētnieki 19. gs. 80. gados, gan 1920. gadā, dibinoties Latvijas antropoloģijas skolaī un LU Anatomijas institūtam uzsākot pirmos antropoloģiskos pētījumus Latvijā, sākotnēji bērnu un jauniešu fiziskā attīstība kā atsevišķs virziens tajos iekļauti netika. Zviedru izcelsmes anatoms un antropologs G. Bakmanis, kas no 1920. līdz 1925. gadam vadīja LU Anatomijas institūtu, jau savas darbības pirmajā gadā (1920. g.) par sākotnējo uzdevumu uzskatīja veikt latviešu karavīru pētījumus, domājams, lai iegūtu Eiropā tolaik trūkstošos datus par latviešu antropoloģiskajām īpašībām, galvenokārt ķermeņa garumu, acu un matu krāsu.¹ Šajos pētījumos noskaidrojās, ka latviešu karavīru antropoloģiskās pazīmes visos apvidos nav vienādas. Tādēļ, kā to vēlāk apliecināja G. Bakmaņa skolnieks un darba turpinātājs J. Pīrmanis, lai izvērtētu novēroto starpību starp dažādu Latvijas novadu iedzīvotājiem, radās doma sākt pētniecību atsevišķos novados uz vietas.² 1922. g. vasarā G. Bakmaņa vadītā LU Anatomijas institūta toreizējais subasistents J. Vilde devās uz Ziemeļkurzemi, kur, apstaigājot lībiešu ciemus, tika izmērīti 372 indivīdi (189 vīrieši un 183 sievietes), arī vairāki bērni. 1924. gadā lībiešu antropoloģiskie dati tika publicēti.³ Materiāla publikācijā bērnu antropometriskie rādītāji, iespējams to nelielā skaita dēļ, netika iekļauti kopējā pētījumā, tomēr tie tika sagrupēti un publicēti atsevišķās tabulās pētījuma beigās.⁴ Tādējādi tas ir vienīgais LU Anatomijas institūta 20. gadu antropoloģiskais pētījums, kurā parādījās atsevišķi dati par bērniem.

Bērnu un jauniešu fiziskais attīstībai pievērsās ārsti. 1927. gadā K. Ādamsons sniedza pirmos datus par 1926. gadā pētīto Rīgas pamatskolas bērnu (1333 meiteņu un 1315 zēnu) garumu un svaru.⁵ 1931. gadā A. Plūme publicēja 1921./22. m.g. un 1929./30. m.g. materiālus par skolas bērnu ķermeņa garumu Rīgas Pārdaugavas latviešu pamatskolās, izpētot ap 700 skolēnu.⁶ Salīdzinot 20. gadu sākuma un 20. gadu beigu skolas bērnu ķermeņa garumu, autors novēroja, ka gadsimta sākumā bērni, īpaši zēni bija augumā mazāki. Izskaidrojumu tam autors saskatīja iepriekšējos kara un revolūcijas gados, kas bija kavējuši skolnieku pieņemšanas garumā un svarā.⁷ 1929. gadā K. Ādamsons mēnešrakstā, kas veltīts veselības kopšanai un jaunatnes audzināšanai⁸, publicēja Latvijas skolotāju kopējās slimības bērnu apskates rezultātus, salīdzinot Rīgas 174 zēnu un jauniešu un 165 meiteņu vairākus fiziskās attīstības rādītājus ar provinces jeb mazpilsētu (Limbažu, Rūjienas, Smiltenes,

Madonas arī Talsu, Kuldīgas, Bauskas, Daugavpils u.c.) skolotāju bērnu līdzīgiem parametriem. Autora secinājums bija tāds, ka “*veselības ziņā neliels pārsvars ir rīdzinieku pusē*”. Toties fiziskās attīstības rādītājos, skolotāju kases bērni bija priekšā tiklab Rīgas, kā Vīnes bērniem, jo ar retiemi izņēmumiem skolotāju bērni dzīvoja labākos apstākļos.⁹

1936. gadā Rīgas pilsētas skolu higiēnas nozares vadītājs privātdocents G. Fedders aprakstīja 25 Rīgas pamatskolu 6–18 gadu vecu zēnu un meiteņu (3028 zēnu un 3386 meiteņu) augumu, svaru un to savstarpējās attiecības.¹⁰ 1935. gadā pēc pabeigtā darba par latviešu sievieti antropoloģiskā aspektā,¹¹ bērnu un pusaudžu fiziskais attīstībai pievērsās LU Anatomijas institūta asistente *Dr. med. L. Jēruma-Krastiņa*. 1937. gadā viņa publicēja Rīgas 2. ģimnāzijas latviešu bērnu ķermeņa garuma, svara un krūšu apmēra rādītājus.¹² Auguma mērījumi tika veikti 3820 bērniem vecumā no sešiem vai astoņiem gadiem līdz 18 gadu vecumam. Analizējot visus tālaika – 30. gadu otrās puses – bērnu un pusaudžu antropometriskos rādītājus, L. Jēruma-Krastiņa jau tolaik konstatēja, ka viņas mērītie bērni atšķiras “*sevišķi prāviem mēriem un svaru*”.¹³ Vērtējot šo faktu un meklējot tam izskaidrojumu, pētniece aktualizēja pašu problēmu, “*kā mūsu apstākļos vērtējama šāda strauja fiziskā attīstība un par cik tā attiecināma uz latviešu bērniem vispār, šo jautājumu būs iespējams pilnīgi atrisināt tikai tad, kad mums būs arī plašāki un vispusīgāki dati par mūsu lauku skolu jaunatnes attīstības gadiem*.”¹⁴

Tomēr lauku novadu bērni un jaunieši antropoloģiskajos pētījumos tika iekļauti tikai 20. gs. 30. gadu otrajā pusē. Tad LU Anatomijas institūts sadarbībā ar Tautas dzīvā spēka pētīšanas institūtu, krasi mainot līdzšinējo antropoloģisko pētījumu programmu un pēc Somijas parauga pārejot uz populācijas izpēti, kurā vienlīdz būtu pārstāvētas visas vecuma grupas, uzsāka antropoloģisko pētniecību vairākos Latvijas novados. 1936. un 1937. g. antropologi strādāja Vecpiebalgā un Jaunpiebalgā, 1938. gadā – Vidzemes jūrmalā un 1939. gadā – Zemgalē. Šie pētījumi, kuros līdzās fiziskās antropoloģijas programmai, tika ietverta arī visai plaša sociālās antropoloģijas sadaļa, aptvēra veselās ģimenes un pat dzimtas, tāpēc tajos fiksēti dati arī par bērniem un pusaudžiem. Vērtējot padarīto, prof. J. Pīmanis rakstīja, ka, piemēram, Piebalgā starp izpētītajām 1865 personām (812 vīriešiem un 1053 sievietēm) bija arī 281 bērns un 192 pusaudži.¹⁵

Vērtējot šo programmu ar šodienas skatījumu, diemžēl jāatzīmē, ka antropoloģiskiem mērījumiem tika pakļauti bērni vienīgi no deviņu gadu vecuma un arī ne visi, ko nereti noteica pētnieka subjektīvā interese. Turklāt bērnu mērījumu programma ietvēra tikai atsevišķus parametrus. Bērniem tika mērīts galvas lielākais garums un platums, ķermeņa garums un reizēm noteikts arī ķermeņa svars.¹⁶ Vienīgi sākot ar 18 gadu vecumu, biežāk pat tikai ar 19 gadu vecumu jaunieši tika mērīti pēc pilnas antropoloģiskās programmas. Atzīmējot šos nenoliedzamos trūkumus, vienlaikus kā pozitīva parādība jāvērtē tas, ka populācijas pētījumos ir iespēja salīdzināt un analizēt bērnu un pusaudžu antropometriskos rādītājus dzimtas lokā, vairāku paaudžu garumā. Tas ļauj fiksēt paaudžu fiziskās attīstības izmaiņas un vērtēt tās gadsimta pārmaiņu procesā.

1940. gadā, mainoties politiskai varai Latvijā, iesāktais antropoloģiskās pētniecības darbs lauku novados tika pārtraukts un iegūtie materiāli palika neapstrādāti. Taču mērījumu veidlapas visus pēckara gadus glabājās Jēkaba Prīmaņa Anatomijas muzejā. Šī pētījuma ietvaros, analizējot un publicējot 20. gs. 30. gadu antropoloģisko ekspedīciju materiālus, kas skar bērnu un jauniešu fizisko attīstību, mēģināsim kopainā aplūkot 20. gs. pirmās puses zēnu un jauniešu vienu no fiziskās attīstības rādītāju.

Jau tīri virspusēji pārlūkojot 20. gadsimta 20. gadu bērnu ķermeņa garumu, kā to apliecina J. Vildes veiktie lībiešu un A. Plūmes Rīgas bērnu pētījumi, jāsecina, ka tie atšķiras no 20. gadu beigu Rīgas skolēnu datiem ar mazāku augumu. Šī tendence, ko Rīgas bērniem 20. gs. 20. gados konstatēja A. Plūme, tendences veidā jau parādās arī Kurzemes lībiešu bērnu materiālā. Jāatzīmē, ka šī pati tendence Zviedrijā bija vērojama jau 19. gs. beigās.¹⁷ Lai izvērtētu to fiziskās attīstības procesa paštrinājuma tendenci, ko saista ar akcelerācijas sākumiem un šodien dēvē par gadsimta pārmaiņu procesu,¹⁸ līdz šim publicēto 20. gs. sākuma latviešu antropoloģisko materiālu ir pārāk maz, turklāt tie galvenokārt aptver Rīgu, tāpēc neļauj pilnībā izvērtēt bērnu un jauniešu fizisko attīstību, vēl jo vairāk noteikt gadsimta pārmaiņu procesu un atšķirības starp pilsētu un laukiem. Tāpēc 30. gadu antropoloģiskajās ekspedīcijās iegūtie bērnu un pusaudžu fiziskās attīstības dati ir visai nozīmīgi minēto problēmu risinājumam, it īpaši, lai iezīmētu atšķirības, ja tādas vērojamas pilsētas un lauku bērnu fiziskajā attīstībā.

20. gs. sākuma Rīgas ārstu K. Ādamsona un A. Plūmes publiskotie dati par Rīgas skolēniem rāda, ka sākot no 7 gadu vecuma (auguma garums Ādamsona pētījumā 116,3 cm, Plūmes materiālos – 117 cm) līdz 17 gadiem zēnu ķermeņa garums pieaudzis līdz 165,4 cm un absolūtos skaitļos šī starpība veidoja 49,1 cm. Abi autori pirmo krasāko ķermeņa garuma pieaugumu zēniem fiksē vecumā starp 9 un 10 gadiem (5,4–5,8 cm). Maksimālais auguma pieaugums zēniem, pēc A. Plūmes 1921./22. m.g. datiem, vērojams vecumā starp 13 un 14 gadiem, kad tas ir 7,2 cm, bet augums līdzinās 150, 4 cm. K. Ādamsona 1927. gada pētījumā lielākais auguma garuma kāpums vērojams 15–16 gadu veciem pusaudžiem, kad ķermeņa garums pieaug par 6 cm un ir 160,4 cm. Zīmīgi, ka abu pētnieku atzīmētie krasākie auguma garuma kāpumi vērojami bērniem, kuri neskatoties uz gadu starpību, kad tos pētīja, dzimuši 1915. gadā, kara laikā. Salīdzinot šos Rīgas skolēnu datus ar Kurzemes lībiešu piekrastes zēnu fiziskās attīstības materiāliem, jāsecina, ka Kurzemes lībiešiem četrus gadus vecumā ķermeņa garums bija 100,5 cm (1 gadījums), 6 gadu vecumā – 111,4 cm (1 gadījums), sasniedzot 7 gadu vecumu – 123 cm (1 gadījums). No 8 gadu vecuma, kad auguma garums bija 125,3 cm, līdz 16 gadiem tas palielinājās par 49,2 cm. Sākot no 11 gadu vecuma Kurzemes lībiešu zēni ir stipri garāki par vienaudžiem Rīgā un 15 gadu vecumā viņu augums jau ir 170 cm. Iespējams, ka tas būtu skaidrojams ar lībiešu ģenētisko iedzimtību, jo Kurzemes lībieši pēc sava antropoloģiskā rakstura kopumā ir garāki par latviešiem.¹⁹ Jāatzīmē, ka Kurzemes lībiešu zēniem pirmais lielākais ķermeņa garuma kāpums vērojams 9–11 gadu vecumā, bet maksimālais – vecumā starp 14 un 15 gadiem, kad tas

ir 170 cm. Tiesa gan, tas bija viens vienīgs gadījums, kas arī neļauj viennozīmīgi apgalvot, ka lauku bērniem ķermeņa garuma kāpuma posmi ir par gadu vēlāki kā Rīgā. Šai ziņā atsauksimies vēlreiz uz K. Ādamsona pētījumu par mazpilsētu skolotāju bērnu un Rīgas bērnu atsevišķu fiziskās attīstības datu salīdzinājumu, kad pēc autora viedokļa, pirmie *"bija priekšā rīdziniekiem."*²⁰

Savukārt par Rīgas skolēnu ķermeņa garuma izmaiņām 30. gados, salīdzinot ar 20. gadu sākumu, kā jau minējām iepriekš, rakstīja arī vairāki pētnieki. Plašāko izvērtējumu par Rīgas bērnu fizisko attīstību tolaik deva L. Jēruma-Krastiņa, atzīstot, ka *"1935. gada pētījumos bērni ir par 3 gadiem augumā priekšā salīdzinot ar Ādamsona 1927. g. datiem."*²¹ Raksturojot gadskārtējos auguma pieaugumus, viņa konstatē, ka 1927. gadā fiksētie ir tikai nedaudz mazāki par 1935. gada zēnu un meiteņu pieaugumu un tie gandrīz viscaur svārstās ap 4 un 5 cm. Atšķirību L. Jēruma-Krastiņa saredzēja tai apstākļi, ka lielākais ķermeņa garuma pieaugums 1927. gadā zēniem bija vecumā no 14 līdz 17 gadiem, kad tas bija 4,9–5,9. Kopumā toreiz skolēnu ķermeņa garums nerasniedza to mēru, ko viņas pētītie vidusskolnieki. Starpība starp Plūmes 1921./22. g. pētītajiem un viņas 30. gadu materiāliem ir tikpat krasa kā ar K. Ādamsona datiem, jo to garumu, ko Rīgas bērni sasniedza 12 un 13 gadu vecumā (apmēram 155 cm), Plūmes novēroties sasnieguši 2–3 vēlāk.²²

Šeit pirmoreiz parādās starpība starp Rīgas centra skolas labklājību sasniegušu ģimeņu atvasēm un pārējo Rīgas skolu skolēniem. Salīdzinot L. Jēruma-Krastiņas Rīgas 2. ģimnāzijas skolēnu un G. Feddera sniegtos 25 citu Rīgas pamatskolu audzēkņu ķermeņa garuma datus, jāatzīmē līdzīgi L. Jērumai-Krastiņai, ka centra skolas audzēkņi bija stipri garāki praktiski visās vecuma grupās. 8 gadu vecumā auguma starpība bija 2 cm, 9–10 gadu vecumā – 4 cm, 11 gadu vecumā jau 5–6 cm, bet 13 gadu vecumā pat 9 cm, sasniedzot starpības maksimālo lielumu.

Otra 30. gadu Rīgas skolēnu fiziskās attīstības raksturīga iezīme bija tā, ka 2. ģimnāzijas audzēkņiem viskrasākais auguma garuma pieaugums vērojams 12–13 gadu vecumā, kad tas palielinās par 8,82 cm, sasniedzot 159,4 cm. G. Feddera pētījumā, kas aptvēra 25 Rīgas pamatskolas, krasākais ķermeņa garuma pieauguma temps vērojams 14–15 gadu vecumā, kad augums palielinās par 7,2 cm, sasniedzot 165,7 cm. Vislielākā auguma garuma starpība 30. gadu vidū starp Rīgas centra un pārējo Rīgas skolu audzēkņiem parādās 15 gadu vecumā, kad jauniešu ķermeņa garums sasniedz 169,5 cm centra skolu audzēkņiem un 163 cm pārējiem rīdziniekiem. 170 cm garu augumu Rīgas centra skolu jaunieši sasniedz 16 gadu vecumā, bet citi rīdzinieki – 17 gadu vecumā. Visai interesanti, ka ķermeņa garuma rādītāji jauniešiem kopumā mazliet izlīdzinās ap 18 gadiem (attiecīgi 172,9 cm un 171,2 cm).

Ievēribu pelna vēl kāds jauniešu fiziskās attīstības rādītājs. Rīgas 2. ģimnāzijas jaunieši definitīvo ķermeņa garuma rādītāju, spriežot pēc L. Jēruma-Krastiņas publicētajiem materiāliem, sasniedza 17 gadu vecumā, bet pārējie Rīgas skolu audzēkņi turpināja augt garumā līdz 18 gadu vecumam. Pieņemot 2. ģimnāzijas audzēkņu fiziskos dotumus par sociālas atšķirības zīmi, šķiet, ka mērķtiecīgāk būtu salīdzināt 30. gadu sākuma Rīgas zēnu un jauniešu fiziskos parametrus ar G. Feddera sniegtajiem datiem par 25 Rīgas pamatskolu kopgrupas audzēkņiem.

Salīdzinot minētos 20. gadu beigu – 30. gadu sākuma un 30. gadu vidus zēnu un jauniešu ķermeņa garuma rādītājus, kas aptver apmēram piecus gadus, redzam, ka kopumā tas no 124 cm astoņu gadus veciem zēniem palielinājies līdz 126,5 cm, bet 15 gadu vecumā no 155,5 cm līdz 163 cm. Tas nozīmē, ka astoņu gadu vecumā tas ir pieaudzis par 2,5 cm, deviņu gadu vecumā gan 30. gadu sākumā, gan vidū zēnu ķermeņa garums nemainījās, tad tas pakāpeniski palielinājās. 11 gadu vecumā zēnu ķermeņa garums pieauga par 2,67 cm, bet krasākais kāpums 30. gadu beigu G. Feddera pētītajā zēnu grupā vērojams vecumā no 14 līdz 15 gadiem, kad ķermeņa garums pieaudzis par 7,2 cm. Šai ziņā jāmeklē izskaidrojums tam, kāpēc 30. gadu vidū krasākais ķermeņa garuma palielinājums novērojams vēlāk nekā 30. gadu sākumā, kad lielākais auguma pieauguma temps parādās starp 11 un 12 gadiem. Vai tas saistīts ar pēckara paaudzes ātrāku nobriešanu? Viena no iespējamām atbildēm būtu arī tā, ka G. Feddera publicētajā zēnu un jauniešu grupā liela daļa bērnu varētu būt pirmās paaudzes rīdzinieku, kuru vecāki ienākuši Rīgā no laukiem.

Tāpēc īpašu interesi izraisa Latvijas 30. gadu lauku bērnu un jauniešu fiziskās attīstības rādītāji un vispirms jau ķermeņa garums. 30. gadu otrās puses Latvijas lauku novadu jauno paaudzi pārstāv, kā jau minējām iepriekš, līdz šim nepublicētie Vidzemes jūrmalas bērnu un jauniešu vecumā no 10 līdz 18 gadiem (242 indivīdi), Vecpiebalgas (83 indivīdi) un Jaunpiebalgas samērā skaitliski nelielās izlases (165 indivīdi) no 8 līdz 18 gadu vecuma un Zemgales novada 1939. gadā pētīto 9–18 gadu vecu bērnu un jauniešu (208 indivīdi) materiāli.

Jādomā, ka pētnieku dažādas attieksmes dēļ, pētītajās lauku populācijās ķermeņa garums bērniem bija fiksēts no dažāda vecuma. Viens septiņgadīgs zēns – Jānis Blīgzna – izmērīts Jaunpiebalgā. Viņa ķermeņa garums bija 125,5 cm.²³ Arī astoņus gadus vecu zēnu auguma garums mērīts ticis vienīgi Jaunpiebalgā, un šeit tas izmērīts desmit zēniem, vidēji uzrādot 133,6 cm lielu ķermeņa garumu. Viens astoņgadīgs indivīds – Pēteris Plikēns – izmērīts arī Vecpiebalgā. Viņa ķermeņa garums bija 129,6 cm. Jaunpiebalgā astoņgadīgo zēnu grupā (10 indivīdu) vērš uz sevi uzmanību neparasti liela šīs vecuma grupas auguma garuma variācija – no 123,6 cm līdz pat 174,4 cm. Garākais astoņgadīgais zēns šajā grupā bija Jānis Gūts,²⁴ kura ķermeņa garums bija tik liels (174,4 cm), kāds tas citiem Jaunpiebalgas pusaudžiem fiksējās tikai 15 gadu vecumā. Meklējot izskaidrojumu šim faktam, pievērsām uzmanību Gūtu dzimtas antropometriskajiem rādītājiem. Vecākais šīs dzimtas pārstāvis 63 gadu vecais Antons Gūts (dzimis 1874. g.) bija 166,5 cm garš. Viņa dēli – 31 gadu vecais Kārlis (dz. 1906. g.) sasniedza 179,2 cm,²⁵ bet 28 gadus vecais Andrejs (dz. 1909. g.) – pat 180,1 cm lielu garumu.²⁶ Ķermeņa garuma starpība starp divu vecāko paaudžu vīriešiem bija 12,7 un 13,6 cm. Jaunākie šīs dzimtas vīrieši – sešpadsmitgadīgais Pēteris Gūts (dz. 1921. g.) bija 155,3 cm garš,²⁷ bet minētā Jāņa Gūta (dz. 1929. g.) ķermeņa garums astoņu gadu vecumā jau uzrādīja 174,4 cm. Pārskatot Gūtu dzimtas triju paaudžu vīriešu antropometriskos datus, zināmas šaubas izraisa astoņgadīgā Jāņa Gūta auguma garuma mērījuma ticamība.

Raksturojot nākamās deviņgadīgo zēnu vecuma grupas ķermeņa garuma rādītājus, jāatzīmē, ka sākot no šā vecuma, tie fiksēti lielākajā daļā pētīto lauku populāciju. Tomēr dažās no tām, kā, piemēram, Vidzemes jūrmalā, mērīti tikai divi indivīdi, bet Vecpiebalgā – viens – Vilnis Šūtelis, kas bija 138 cm garš.²⁸ Arī tas bija neparasti liels šīs vecuma grupas zēniem un pēc savas absolūtās vērtības tuvojās Zemgales novada maksimālajam rādītājam. Viļņa Šūteļa tēva 38 gadus veca Jāņa Šūteļa ķermeņa garums līdzinājās 172,9 cm un tas raksturojās kā vidējs savas vecuma grupas ietvaros (160–182 cm). Zemgalē no 10 mērītajiem šā vecuma zēniem auguma garuma variācija bija 125–140 cm, vidēji – 132, 1 cm liels ķermeņa garums. Kopumā šās vecuma grupas vidējā ķermeņa garuma atšķirības nav lielas – 131,9 cm Jaunpiebalgā līdz 133,6 cm Zemgalē (variācijā nav iekļauts Vilnis Šūtelis). Devīņu gadu vecu zēnu ķermeņa garuma individuālā izkliede pētītajos Latvijas lauku novados, apkopojot Vidzemes jūrmalas, Jaunpiebalgas un Zemgales materiālus, 27 šo grupu pārstāvjiem variē no 123,1 līdz 141,2 cm (16 cm robežās), vidēji – 133,9 cm.

Tikai sākot no 10 gadu vecuma parādās iespēja salīdzināt visu augstāk minēto 20. gs. 30. gadu pētīto lauku populāciju bērnu fiziskās attīstības rādītājus objektīvāk, jo šā vecuma grupa visās pētītajās populācijās pārstāvēta plašāk. Jāpiebilst, ka gan šajā, gan nākamajās vecuma grupās parādās visai izteikta ķermeņa garuma ģeogrāfiskās izkļiedes tendence. Skatoties virzienā no Vidzemes jūrmalas, cauri Vecpiebalgai un Jaunpiebalgai uz Zemgali, zēnu un jauniešu lielākais ķermeņa garums pieaug, gandrīz visās vecuma grupās maksimālo lielumu sasniedzot Zemgales novadā. Šai ziņā bērnu un jauniešu antropometriskais materiāls pilnībā sabalsojas ar Latvijas populāciju ģenētisko raksturojumu, kas jau no 7–8. gs. zemgaļus raksturo kā vienu no garākajām tautībām Latvijā,²⁹ bet Zemgales novada latviešus kā vienus no garākajiem cilvēkiem Latvijā.³⁰ Pirmo reizi latviešu vīriešu ķermeņa garuma ģeogrāfisko izkļiedi 20. gadu vidū konstatēja G. Bakmanis un vēlāk arī citi pētnieki, sadalot Latviju trijās ķermeņa garuma joslās.³¹

Arī desmitgadīgu zēnu (75 indivīdi) ķermeņa garuma variācija grupu līmenī Latvijā nav liela (1. tab.). Tā svārstās no 135,6–135,7 cm Vidzemes jūrmalā un Vecpiebalgā līdz 137,2 un 137,4 cm Jaunpiebalgā un Zemgalē. Visās lauku novada grupās, salīdzinot ar deviņgadīgajiem zēniem, ķermeņa garums bija palielinājies par 1,9 līdz 7,2 cm. Vidējais ķermeņa garums šās vecuma grupas zēniem Latvijā 20. gs. 30. gados bija 136,5 cm. Kopumā desmitgadīgie zēni bija izauguši par 2,6 cm. Visai izteikta šajā vecuma grupā zēnu ķermeņa garuma individuālā variācija, kas svārstās no 122,7 līdz 187 cm. Zīmīgi, ka minētais starpnovadu variācijas apjoms pilnībā pārklājas ar to Vidzemes jūrmalas izlasē. Turklāt šeit parādās vēl kāda tendence. Tie Vidzemes jūrmalā sastaptie zēni, kuru pastāvīgā dzīves vieta bija Rīga un tikai pa vasarām viņi apmetās laukos, bija garāki par savas vecuma grupas lauku bērniem. Visgarākais Vidzemes jūrmalas grupā bija Rīgā dzīvojošais Artūrs Popovs (145,5 cm). Līdzīga tendence parādās arī Vidzemes jūrmalas 11 gadu vecu zēnu grupā, kurā ar lielāko ķermeņa garumu (151,1 cm) atšķiras arī rīdzinieks – Jānis Volksons. Citās vecuma grupās šī tendence nebija tik krasī izteikta. Absolūtos

1. tabula. 20. gs. pirmās puses Latvijas lauku zēnu
un jauniešu ķermeņa garuma rādītāji

Gadi	Vecpiebalga			Jaunpiebalga			Vidzemes jūrmala			Zemgale		
	N	Min-max	M	N	Min-max	M	N	Min-max	M	N	Min-max	M
7				1		126						
8	1		129,6	10	123–174	133						
9	1		138	14	123–138	137	2	126–141	133,7	11	125–140	133,6
10	11	129–144	135,7	13	128–144	137	31	123–187	135,6	20	128–147	137,4
11	6	139–151	138,1	16	124–152	141	29	127–151	137,9	26	127–156	141,4
12	10	136–152	144,8	23	126–151	141	35	129–187	137,3	23	136–153	145,6
13	10	143–155	148,9	17	137–158	150	41	132–174	149,2	25	141–169	150,5
14	10	144–173	158,6	15	135–171	154	19	138–174	159,8	27	143–166	155,5
15	12	140–173	158,6	17	148–182	164	27	137–180	159,1	23	144–176	163,0
16	7	159–174	167,1	13	155–180	166	27	150–184	167,5	24	152–186	161,4
17	8	143–181	169,3	14	165–181	172	17	159–181	168,9	17	157–192	169,9
18	7	164–178	170,5	14	164–183	174	14	167–185	172,5	13	157–178	171,8

skaitļos desmitgadīgo zēnu grupā starpība starp minimālo un maksimālo ķermeņa garumu svārstījās no 10,9 līdz 16,5 cm Vidzemes jūrmalā, bet ar Rīgā dzimušajiem zēniem – 22,8 cm.

Sākot no 11 gadu vecuma, Latvijas lauku novadu zēnu auguma garuma variācijas lielums paaugstinās. Šās vecuma grupas zēnu ķermeņa garums variē no 127 cm Vidzemes jūrmalā līdz 155,9 cm Zemgalē, uzrādot ģeogrāfisko izkliedi no Latvijas rietumiem ar mazāko attiecīgās vecuma grupas ķermeņa garumu līdz maksimālam auguma garumam Zemgalē. Variācijas apjoms novados svārstījās līdz 18,7 cm Jaunpiebalgā un 29 cm Zemgalē. Turklāt, kā minējām iepriekš, arī šeit vērojama tā pati tendence kā iepriekšējās vecuma grupās. Garākie zēni Vidzemes jūrmalas grupās bija tie, kuru pastāvīgā dzīves vieta bija Rīga. Atskaitot šās grupas abus rīdziniekus, maksimālais vienpadsmitgadīgo zēnu ķermeņa garums Vidzemes jūrmalā un Piebalgā bija līdzīgs – 151,1–151,6 cm. Vienīgi Zemgalē zēnu ķermeņa garums bija lielāks – 155,9 cm. Vidējā ķermeņa garuma vērtība 11 gadu veciem Latvijas lauku novadu zēniem bija 139,6 cm, un salīdzinot to ar 10 gadu vecu zēnu garumu, auguma garums bija palielinājās par 3 cm. Novadu līmenī ķermeņa garuma pieaugums svārstījās no 2,3 cm Vidzemes jūrmalā un 4,0 cm Zemgalē (1. att.).

12 gadu vecu zēnu ķermeņa garums Latvijas novados vidēji svārstījās no 137,3 cm Vidzemes jūrmalā līdz 145,6 cm Zemgalē, vēlreiz apliecinot pazīmes izteikto ģeogrāfisko orientāciju. Divpadsmitgadīgu latviešu zēnu ķermeņa garums 20. gadsimta 30. gados vidēji bija 141,1 cm. Salīdzinot ar vienpadsmitgadīgajiem bērniem, ķermeņa garums visumā bija pieaudzis apmēram par 1,4 cm. Novadu līmenī pieauguma temps nebija tik vienmērīgs. Vidzemes jūrmalā un Jaunpiebalgā

**1. att. 20. gs. 30. gadu Latvijas lauku populāciju zēnu
un jauniešu ķermeņa garums**

zēnu ķermeņa garums, salīdzinot ar vienpadsmitgadīgajiem pusaudžiem, nebija palielinājies, Zemgalē zēni bija kļuvuši par 4,2 cm garāki, bet Vecpiebalgā šās vecuma grupas pusaudžiem ķermeņa garums bija palielinājies pat par 6,7 cm. Raksturojot divpadsmitgadīgo zēnu ķermeņa garuma individuālo variāciju Latvijā, zemākie rādītāji atzīmējami Jaunpiebalgā – 125,5 cm, nedaudz augstāki tie bija Vidzemes jūrmalā – 128,7 cm.

Pievēršoties šās vecuma grupas zēnu ķermeņa garuma pieauguma tempiem, jāatzīmē, ka Vecpiebalgā un Zemgalē galvenokārt par 10 cm garāki bija kļuvuši iepriekšējās vecuma grupas mazākie zēni (135,7 cm), kamēr maksimālo divpadsmitgadīgo zēnu ķermeņa garuma mazākie rādītāji grupu līmenī vērojami Vidzemes jūrmalā – 150,2 cm, garākie Zemgalē – 158,3 cm. Izvērtējot pazīmes vidējo rādītāju variāciju – 21,5 cm, 15,8 cm un 22,6 cm, jāatzīmē, ka tā šai vecuma grupā, atšķirībā no iepriekšējām, ir lielāka, turklāt vecumā starp 11–12 gadiem auguma garuma rādītāji Vidzemes jūrmalā atpaliek.

13 gadu vecu zēnu ķermeņa garums Latvijas lauku novados 30. gados variēja no 148,9 cm Vecpiebalgā līdz 169,1 cm Zemgalē. Vidējais ķermeņa garums sasniedza 149,6 cm un salīdzinājumā ar divpadsmitgadīgo zēnu auguma garumu tas bija pieaudzis par 8,5 cm, uzrādot augstāko kāpumu. Jāsecina, ka pusaudžu vecuma grupa no 12 līdz 14 gadu vecumam raksturojās ar augstāko akcelerācijas kāpumu Latvijā 30. gados. Raksturojot ķermeņa garuma rādītājus dažādos novados, jāatzīmē, ka visstraujāk tas bija palielinājies Vidzemes jūrmalā – par 11,9 cm un līdz ar to pielīdzinājies citu novadu pusaudžiem. Jaunpiebalgā zēniem ķermeņa garuma kāpums sasniedza 8,7 cm, kamēr Vecpiebalgā un Zemgalē kāpums bija gandrīz uz pusi zemāks (attiecīgi 4,0 un 4,9 cm). Jāatzīmē, ka trīspadsmitgadīgo zēnu grupa, vērtējot to Latvijā kopumā, iezīmējās ar izteiktu ķermeņa garuma stabilizācijas tendenci.

Šās vecuma grupas zēnu ķermeņa garuma individuālā variācija Latvijā ietvēra 132,2 cm garu augumu Vidzemes jūrmalā līdz 173,6 cm Zemgalē. Raksturojot šās pazīmes variāciju, jānorāda uz minimālo Vidzemes jūrmalas zēnu ķermeņa garuma rādītāju (132,2 cm), kas bija ne tikai zemākais Latvijā, bet arī apmēram par 5–11 cm atšķīrās no pārējo grupu tāda paša parametra. Pārējās grupās trīspadsmitgadīgo zēnu mazākie ķermeņa garuma rādītāji svārstījās ap 137–143 cm. Salīdzinot pētīto Latvijas novadu trīspadsmitgadīgo zēnu ķermeņa garumu lielākos jeb maksimālos rādītājus, jāatzīmē samērā izteiktais svārstību diapazons (154,5 cm Piebalgā līdz 162 cm Vidzemes jūrmalā un 169 cm Zemgalē). Šā izmēra absolūtā starpība dažādos novados bija 21,1 cm. Turklāt šajā vecuma grupā augumā bija stiepušies līdz tam garākie zēni.

Četrpadsmit gadu veciem Latvijas lauku jauniešiem vidējais ķermeņa garums 30. gados bija 156,8 cm. Tā svārstību apjoms Latvijā bija no 154,3 cm Jaunpiebalgā līdz 159,8 cm Zemgalē. Kā neparasta parādība jāatzīmē tas, ka Zemgalē šajā vecuma grupā, atšķirībā no iepriekš aprakstītajām, bija vieni no īsākajiem zēniem Latvijā. Viņu ķermeņa garuma variācijas amplitūda bija 143–165,6 cm. Tātad salīdzinājumā ar trīspadsmitgadīgo jauniešu ķermeņa garumu tas bija audzis par

8,34 cm. Šis kāpums jāvērtē kā augstākais kāpums, kas vēlreiz apliecina, ka par pusaudžu zēnu akcelerācijas kulmināciju 30. gadu Latvijā jāuzskata vecuma grupu no 12 līdz 14 gadiem. Jāatzīmē arī tas, ka, lai gan pazīmes izkļiede šajā vecuma grupā bija lielāka nekā trīspadsmiitgadīgajiem pusaudžiem, starpība starp Latvijas novadiem šās grupas zēniem bija tikai 4 cm. Auguma garums šajā vecumā visās pētītajās novadu populācijās izlīdzinājās un bija 156–160 cm. Vienlaikus visos novados šajā vecumā vērojams straujš ķermeņa garuma kāpums, sasniedzot pat 9,7 un 10,6 cm. Šās vecuma grupas zēnu ķermeņa garuma individuālā izkļiede svārstījās no 137,5 cm līdz 174,2 cm. Visai zīmīgi, ka gan zemākie, gan augstākie ķermeņa garuma rādītāji fiksējās vienā – Vidzemes jūrmalas – populācijā. Starpība starp zemāko un augstāko rādītāju novados gandrīz visās grupās salīdzinājumā ar citām vecuma grupām bija vislielākā – no 23,3 līdz 36,6 cm. Mazākais ķermeņa garums četrpadsmitgadīgiem zēniem Latvijā variēja no 137,5 līdz 143,6 cm, lielākais – no 165,6 līdz 174,2 cm. Salīdzinot lielāko ķermeņa garuma rādītāju zēniem Latvijas novados, jāatzīmē, ka izņemot Zemgali (?) tas 14 gadu vecumā visur pārsniedza 170 cm. Rodas pamatots jautājums, kāpēc Zemgalē, kas vienmēr raksturojās (izcēlās) ar garākajiem cilvēkiem, šajā attiecīgajā vecuma grupā tas neparādās.

Latvijas lauku novadu 15 gadu veciem jauniešiem ķermeņa garuma variācija vidēji svārstījās no 158,8 cm Vecpiebalgā līdz 163,5 cm Jaunpiebalgā. Zemgalē jauniešu vidējais ķermeņa garums bija 163 cm. Novadu līmenī vidējā ķermeņa garuma amplitūda bija 4,3 cm, un šis rādītājs bija nedaudz mazāks nekā 14 gadu veciem jauniešiem. 15 gadu vecu jauniešu vidējais ķermeņa garums Latvijas laukos, spriežot pēc mūsu rīcībā esošā materiāla, bija 161,1 cm. Individuālā ķermeņa garuma variācija Latvijā piecpadsmitgadīgiem jauniešiem svārstījās no 137 līdz 181,5 cm un kopumā vērtējama kā viena no augstākajām. Novadu līmenī visaugstākā tā bija Vidzemes jūrmalā, kur svārstību diapazons bija 137–179,6 cm (starpība 42,6 cm), citur starpība bija 32–34 cm. Salīdzinot ar četrpadsmitgadīgu zēnu ķermeņa garumu, šajā vecuma grupā pusaudžu ķermeņa garums nemaz nebija palielinājies Vecpiebalgā un Vidzemes jūrmalā. Zemgalē tas bija palielinājies par 7,5 cm, Jaunpiebalgā – par 9,2 cm. Kopumā tas bija augstākais ķermeņa garuma kāpums Latvijas laukos, tāpēc uzskatāms par akcelerācijas kulmināciju.

16 gadu veciem lauku jauniešiem Latvijā 20. gs. 30. gados ķermeņa garuma rādītājs svārstījās no 161,4 cm Zemgalē līdz 167,5 cm Vidzemes jūrmalā. Arī Vecpiebalgā jaunieši sasniedza 167 cm vidējo ķermeņa garuma atzīmi. Kopumā auguma garuma amplitūda Latvijā 30. gadu otrajā pusē šajā vecuma grupā bija 6,1 cm. Vidējais sešpadsmitgadīgu lauku jauniešu ķermeņa garums bija 165,1 cm, kas bija par 4,5 cm augstāks nekā 15 gadu vecumā. Vecumā no 14 līdz 17 gadiem ķermeņa garuma vidējais kāpums bija 4–4,3 cm gadā. Visai zīmīgi un pat neparasti, un tas arī izraisa zināmu neizpratni, ka novadu līmenī ķermeņa garuma kāpums jauniešiem nemaz nebija vērojams Zemgalē. Salīdzinājumā ar iepriekšējo vecuma grupu par 2,6 cm garāki bija kļuvuši Jaunpiebalgas jaunieši. Savukārt par 8,3 un 8,4 cm bija palielinājies ķermeņa garums jauniešiem Vecpiebalgā un Vidzemes jūrmalā.

Te gan jāatzīmē, ka pēdējo rādītāju absolūtās vērtības var arī neatspoguļot objektīvos skaitļus, šās vecuma grupas izpētīto jauniešu nelielā skaita dēļ.

Septiņpadsmitgadīgu lauku jauniešu vidējais ķermeņa garums Latvijā 20. gs. 30. gadu otrajā pusē vidēji bija 170 cm. Kopumā tas salīdzinājumā ar sešpadsmitgadīgajiem jauniešiem bija palielinājies par 4,5 cm. Šās vecuma grupas auguma garuma variācija Latvijā svārstījās no 153,2 līdz 184,9 cm. Novadu līmenī šīs pazīmes svārstību diapazons bija 168,9–172,4 cm. Vidēji mazāka auguma jaunieši (169 cm) bija pārstāvēti Vidzemes jūrmalā un Vecpiebalgā. Gandrīz 170 cm vidēju lielu augumu šās vecuma grupas jaunieši sasniedza Zemgalē, bet visgarākie – 172,4 cm – jaunieši bija Jaunpiebalgā. Jāatzīmē, ka salīdzinājumā ar 16 gadu veciem jauniešiem zemākais auguma garuma kāpums bija novērojams Vidzemes jūrmalā (1,4 cm) un Vecpiebalgā (2,2 cm), bet augstākais – par 8,2 cm Zemgalē un 6,3 cm Jaunpiebalgā (1. att.).

18 gadu vecumā 20. gs. 30. gadu otrās puses Latvijas lauku jaunieši vidēji sasniedza 172,2 cm lielu ķermeņa garumu. Tas salīdzinājumā ar septiņpadsmitgadīgajiem jauniešiem bija palielinājies vidēji par 2,2 cm. Šās vecuma grupas individuālā auguma garuma variācija Latvijā svārstījās no 156,5 cm līdz 184,9 cm. Novadu līmenī jauniešu ķermeņa garums svārstījās no 170,5 cm Vecpiebalgā līdz 173,8 cm Jaunpiebalgā. Šajā vecuma grupā iezīmējās arī zināma pazīmes stabilizācijas tendence. Vēlreiz jāuzsver, ka Zemgalē 18 gadu vecu jauniešu vidējais ķermeņa garums bija 171,8 cm. Te gan jāatzīmē, ka šās vecuma grupas pētīto novada jauniešu mazā skaita dēļ ķermeņa garuma vidējā vērtība nav pilnībā ticama, jo 19 gadu vecu Zemgales jauniešu ķermeņa garums bija 177 cm. Kopumā novadu līmenī jauniešu ķermeņa garums bija palielinājies par 1,2 cm Vecpiebalgā, 1,4 cm – Jaunpiebalgā, 3,2 cm – Zemgalē un 3,6 cm – Vidzemes jūrmalā.

Rodas pamatots jautājums, kādā vecumā 20. gs. pirmās puses vīrieši sasniedza savu definitīvo ķermeņa garumu. Šā vecuma izmaiņas ieskicējis Tanners.¹² Pēc viņa datiem, 19. gadsimta otrajā pusē maksimālo ķermeņa garumu vīrieši sasniedza 26 gadu vecumā, bet 20. gs. 40. gados – 21 gada vecumā. Mūsu rīcībā esošais materiāls tā nelielā skaita dēļ neļauj pilnībā apgalvot, tomēr uzrāda izteiktu tendenci, ka Vecpiebalgā un Jaunpiebalgā maksimālo ķermeņa garumu jaunie vīrieši sasniedza 21 gada vecumā, bet Vidzemes jūrmalas un Zemgales novados garākais ķermeņa garums tika fiksēts 19 gadu vecumā. Kopumā līdz 20–21 gada vecumam vīriešu ķermeņa garums turpināja palielināties, pieaugot apmēram par 0,1–0,3 cm gadā. Antropoloģiskais materiāls rāda Zemgalē šajā laikā vīriešu ķermeņa garums palielinājās pat par 6 cm. Arī J. Vildes aprakstītajos Kurzemes lībiešu antropoloģiskajos materiālos vērojama šī pati tendence.

Raksturojot 20. gs. 30. gadu otrās puses pētītās lauku populācijas atsevišķi, jānorāda, ka katrā no tām parādās ne vien kopīgās tendencēs, bet arī lokālas atšķirības (1. att.). Vislielākās atšķirības zēnu un jauniešu ķermeņa garuma raksturojumā vērojamas Piebalgas novadā starp abām grupām – Jaunpiebalgu un Vecpiebalgu. Ja Vecpiebalgā dzimušajiem jauniešiem lielākais ķermeņa garuma kāpums vērojams

vecumā starp 13 un 14 gadiem, pēc tam kāpuma tendence samazinās, tad Jaunpiebalgas pusaudžiem vecumā no 9 līdz 11 gadiem ķermeņa garums palielinās pakāpeniski un vienmērīgi, sasniedzot augstāko kāpumu vecumā starp 14–15 gadiem. Turklāt visai zīmīgi, ka arī turpmākajos gados Jaunpiebalgas jaunieši turpina stipri augt un vecumā no 15 līdz 18 gadiem viņi uzrāda vidēji lielāko ķermeņa garumu (1. att.).

Visai nevienmērīgi jauniešu ķermeņa garums dažādās vecuma grupās pieaug Vidzemes jūrmalas populācijā, sasniedzot augstāko kāpumu (9,5 cm) 13–15 gadu vecumā. Zemgales novada zēniem pakāpeniska ķermeņa garuma palielināšanās vērojama līdz 13 gadu vecumam. Vecumā starp 13 un 14 gadiem vērojams straujāks pieauguma temps, pēc tam ķermeņa garuma augšanas tendence stabilizējas, bet pēc 16 gadiem atkal pieaug. Iespējams, ka novadu atšķirību pamatā ir katras populācijas struktūras īpatnības (laulības loka plašums u.c. faktori).

Kopumā 20. gs. 30. gadu otrajā pusē Latvijas lauku novadu zēnu ķermeņa garums vecumā no 9 līdz 19 gadiem palielinājās no 133,9 cm līdz 173,4 cm. Ķermeņa garuma pieaugums šajā laikā bija 39,5 cm. Vecuma grupā no 9 līdz 12 gadiem zēnu ķermeņa garums katru gadu palielinājās vidēji par 2,5–3,1 cm, atsevišķos novados arī vairāk. Diemžēl nelielā pētīto bērnu skaita dēļ to grūti precīzi noteikt, taču nenoliedzams ir fakts, ka augstākie ķermeņa garuma pieauguma tempi zēniem vērojami 13–14 gadu vecumā. Šajā laikā ķermeņa garums palielinājās pat par 7,4–7,6 cm gadā. Sasniedzot 14 gadu vecumu, ķermeņa garuma pieauguma tempi samazinājās, taču 15–17 gadu vecumā tie saglabāja kāpumu – 4,0–4,5 cm gadā. 17–18 gadu veciem jauniešiem ķermeņa garums palielinājās ik gadu vairs tikai par 2 cm, bet 18–19 gadu vecumā par 1 cm gadā.

Tomēr uz esošā materiāla pamata nav iespējams atbildēt, cik lielā mērā 20. gs. 30. gadu lauku novadu bērnu skāris akcelerācijas process, jo trūkst 20. gs. sākuma materiāla. Savukārt, salīdzinot 20. gs. 30. gadu otrās puses Latvijas lauku novadu zēnu un jauniešu ķermeņa garuma rādītājus ar Rīgas bērniem un jauniešiem (3. att.), jāatzīmē, ka vecumā no 9 līdz 11 gadiem (jādomā arī jaunāki, līdz 10 gadu vecumam) lauku zēni savā fiziskajā attīstībā, vismaz spriežot pēc ķermeņa garuma rādītāja, neatpalika un varēja būt pat garāki par pilsētniekiem. Zināma atpalicība no Rīgas zēniem lauku pusaudžiem ķermeņa garuma rādītājos vērojama starp 11 un 12 gadiem. Vecumā no 12 līdz 13 gadu vecumam lauku pusaudži sasniedza to pašu ķermeņa garumu, ko G. Feddera pētītie Rīgas Pārdaugavas skolu audzēkņi. Kopumā, sākot no 12 gadu vecuma līdz 16 gadiem, 20. gs. 30. gadu otrās puses lauku pusaudži un jaunieši bija īsāki par saviem Rīgas vienaudžiem, taču 17, bet jo īpaši 18 gadu vecumā šī starpība samazinās, pat zūd 2. tab.; (2. att.). Salīdzinot Rīgas un lauku zēnu un jauniešu ķermeņa garuma rādītājus, lauku jaunatne pēc šiem parametriem visai tuva G. Feddera pētītajai Rīgas Pārdaugavas skolu jaunatnei, bet kopā abas šīs zēnu un jauniešu grupas savā fiziskajā attīstībā atšķīrās no Rīgas centra skolas audzēkņiem (2. tab.). Visai interesanti, ka 18 gadu vecumā latviešu jauniešiem starpība ķermeņa garuma rādītājos izlīdzinās. Mīnētās atšķirības vēlreiz uzvedina uz domām par Rīgas Pārdaugavas zēnu grupas lauku cilmi.

2. att. Latvijas 20. gs. pirmās puses zēnu
un jauniešu ķermeņa garums

3. att. Latvijas 20. gs. 30. gadu lauku populācijas zēnu
ķermeņa garuma salīdzinājums ar Rīgu

2. tabula. 20. gs. 30. gadu Rīgas un lauku populācijas zēnu
un jauniešu ķermeņa garuma rādītāji

Gadi	Lauku populācija			Rīga (Fedders)		Rīgas 2. ģimnāzija		
	N	Min-max	M	N	M	N	Min-max	M
8				164	126,5	31	119–140	128,0
9	27	123–141	132,3	215	130,7	39	123–145	134,0
10	75	123–187	136,4	212	135,7	40	128,5–150	139,1
11	77	124–156	139,7	228	139,7	41	132–156	144,2
12	91	126–187	141,1	193	144,2	65	135,5–169,5	150,6
13	93	132–174	149,6	150	150,0	143	141,5–184	159,4
14	71	135–174	156,8	127	155,8	218	146,5–184	164,6
15	79	137–182	161,1	79	163,0	149	151–188,5	169,5
16	71	150–186	165,1	49	165,7	101	149–190	170,2
17	56	153–192	170,0	21	170,0	73	157–192,5	173,5
18	48	157–185	172,4	8	171,2	52	159–187	172,9

Šo kopību pasvītī arī Latvijas lauku skolas jaunatnes ķermeņa garuma rādītāju grafiskais attēlojums salīdzinājumā ar Rīgas 2. ģimnāzijas un Rīgas Pārdaugavas skolu jauniešiem (3. att.). Raksturojot atšķirības, jāsecina, ka sociāli labvēlīgos apstākļos augušo Rīgas zēnu fiziskā attīstība krietni pārsniedza gan Rīgas Pārdaugavas skolu jaunatnes, gan atsevišķās vecuma grupās jo īpaši lauku zēnu un jauniešu fiziskās attīstības rādītājus.

Atsauces un skaidrojumi

1. *Backman G.* Die Körperlänge der Letten // *Upsala Läkareforningens Forhandengen*. Bd. XXIX., 1924.; *Backman G.* Anthropologische Beiträge zur Kenntnis der Bevölkerung Lettlands // *LU Raksti*. – Rīga, 1925. – XII sēj. – 367.–379. lpp.
2. *Prīmanis J.* Antropoloģiskais darbs Latvijā // Sējējs. – Rīga, 1937. – 254.–259. lpp.
3. *Vilde J.* Materiāli par lībiešu antropoloģiju // *LU Raksti*. – Rīga, 1924. – XI – 93.–181. lpp.
4. Turpat, 8.–10. tab., 12. lpp; 154.–160. lpp.
5. *Adamsons K.* Skolas bērnu vidējais garums un svars Rīgā // *Nākotnes spēks*. – Rīga, 1927. – Nr. 3. – 131.–133. lpp.
6. *Plūme A.* Daži novērojumi par skolēnu garumu Rīgas pamatskolās // *Pašvaldības balss*. – Rīga, 1931. – 409.–411. lpp.
7. Turpat, 410. lpp.
8. *Adamsons K.* Latvijas skolotāju kopējās slimības kases bērnu apskates 1929. gadā // *Nākotnes spēks*. – Rīga, 1929. – Nr. 12. – 513.–522. lpp.
9. Turpat.
10. *Fedders G.* Rīgas latviešu pamatskolēnu garums un svars. – Rīga, 1936. – 45 lpp.
11. *Jērūma-Krastiņa L.* Latviešu no antropoloģiskā viedokļa. – Rīga, 1934.–275. lpp.
12. *Jērūma-Krastiņa L.* Antropoloģiski dati par latviešu skolu jaunatni // *LU Raksti: Medicīnas fak. sērija*. – III. – 2. – 1937. – 235.–269. lpp.

13. Turpat.
14. LU Anatomijas institūtu un Tautas dzīvā spēka pētīšanas institūtu tolaik vadīja prof. J. Pīmanis.
15. *Pīmanis J.* Antropoloģiskais darbs Latvijā // Sējējs. – 1937. – 254.–259. lpp.
16. 1939. gada Zemgalē ķermeņa svars vairs netika fiksēts.
17. *Ljung B., Bergsten-Brucefors A., Lindgren G.* The secular trend in physical growth in Sweden // Ann. of Human Biology. – 1974. – Vol. 1, nr. 3. – 245.–256.
18. *Wolanski N.* Phenotypic changes, microevolution or both? // Studies in Human Ecology. – 1984. – Vol. 6. – P. 7.–25.; *Wolanski N.* Secular trend, secular changes, or longterm adaptional fluctuations? // Acta Medica Auologica. – 1984. – Vo; 17. – P. 7.–19.
19. *Denisova R.* Latviešu antropoloģija kultūrvēsturisko teritoriju atspulgā // Latvijas zemju robežas 1000 gados. – Rīga, 1999. – 9.–25. lpp.
20. *Ādamsons K.* Latvijas skolotāju kopējās slimības kases bērnu apskates 1929. gadā // Nākotnes spēks. – 1929. – Nr. 12. – 513.–522. lpp. *Ādamsons K.* Latvijas skolotāju slimības kases bērnu veselības stāvoklis // Nākotnes spēks. – 1931. – Nr. 3. – 113.–118. lpp.
21. *Jērūma-Krastiņa L.* Antropoloģiski dati par latviešu skolu jaunatni // LU Raksti: Medicīnas fak. Sērija. – III. – 2. – 1937. – 235.–269. lpp.
22. Turpat.
23. Aptaujas nr. 3708, anketas nr. 689.
24. Aptaujas nr. 2296, anketas nr. 431.
25. Aptaujas nr. 2305, anketas nr. 440.
26. Aptaujas nr. 2306, anketas nr. 441.
27. Aptaujas nr. 2299, anketas nr. 434.
28. Aptaujas nr. 863, anketas nr. 863.
29. *Gerhards G.* Latvijas iedzīvotāju ķermeņa uzbūve 5.–14. gadsimtā un daži etniskās vēstures jautājumi // LVIŽ. – 1993. – Nr. 1. – 9.–21. lpp.; *Gerhards G.* Daži Zemgales iedzīvotāju ķermeņa uzbūves izpēti jautājumi // Cauri gadsimtiem: Veltīts Voldemāram Ģinteram. – Latvijas Vēstures muzeja Raksti. – Rīga, 2000. – 6. – 71.–80. lpp.
30. *Denisova R.* Latviešu antropoloģija kultūrvēsturisko teritoriju atspulgā // Latvijas zemju robežas 1000 gados. – Rīga, 1999. – 9.–25. lpp.
31. *Backman G.* Die Körperlänge der Letten // Upsala Läkareforningens Forhandengen. Bd. XXIX., 1924.; *Backman G.* Anthropologische Beiträge zur Kenntnis der Bevölkerung Lettlands // LU Raksti. – Rīga, 1925. – XII sēj. – 367.–379. lpp.
32. *Tanner J.* A History of the Study of Human Growth // Cambridge: University Press., 1981. – P. 167–179.

Indices of Some Physical Developments (Length of Body) of Latvian Boys and Youngsters in the First Half of the 20th Century (Summary)

By Rita Grāvere

During the second half of the thirties of the 20th century Latvian country boys and youngsters were chosen for anthropological studies. This was carried out by the Institute of Anatomy together with the Research Institute of the National Life Strenght in several districts of Latvia. In 1936 and 1937 the groups of anthropologists worked in Vecpiebalga and Jaunpiebalga regions, in 1938 in the districts of Vidzemes seaside, and in 1939 in Zemgale.

This research work included not only programmes of physical anthropology, but also reflected the lifestyle of whole families that is why data were fished concerning children and adolescents.

Rita Grāvere, Dr. hist.

Jēkaba Pīmaņa Anatomijas muzejs

Kronvalda bulv. 9

Rīga, LV-1010

Latvija